

ПАРОНІМІЯ І ЗАПОЗИЧЕНА ЛЕКСИКА

Явище паронімії поширене як серед власне українських слів, так і серед запозичених та похідних від них.

Слова, дуже близькі своїм звучанням, але різні за значенням і написанням, становлять окрему групу, наприклад: *ілюстрація // ілюстрування, культурний // культурницький*. Такі слова називаються паронімами (грецьк. *para* – "біля", "поруч", *опута* – "ім'я"). Дослідники давно звернули увагу на існування в мові таких близькозвучних слів, на відмінності між ними в значенні і на їхні особливості.

Завданням даного дослідження є виявлення корпусу запозичених паронімічних слів на підставі наявних словників й описування семантичних і структурних особливостей іншомовних паронімів в українській мові, а також визначення їхнього місця у лексико-семантичній системі. Запозичені слова під цим кутом зору досі не досліджувалися, тому такий аспект є новим.

До 60-х років ХХ ст. у наукових працях зустрічалися лише окремі думки, зауваження, іноді дуже важливі й цікаві, які торкалися питань лексичної паронімії (В.В.Виноградов, Ф.П.Філін та ін.). Тільки в останній час почала приділятися увага спеціальному дослідженню паронімії. Нові погляди можна зустріти у працях Л.О.Введенської, Й.Влчека, О.В.Вишнякової, Д.Г.Гринчишина, А.А.Євграфова, М.П.Колесникова, А.П.Критенка, І.А.Кузнецова, М.Я.Лойфмана, М.С.Панюшева, Л.М.Пелепейченко, І.Й.Ощипко,

О.А.Сербенської та ін.

Автори прагнуть осмислити явище паронімії в системі лексики, показати пароніми у зв'язках з іншими мовними явищами, виявити властиві їм ознаки. Та поки що суттєві розбіжності виявляються у самому розумінні цього явища, у визначенні складу слів, які можна назвати паронімами. Поширене розуміння паронімів як слів, що мають лише звукову подібність. При цьому морфемна будова до уваги не береться. Сюди зараховують як різнокореневі слова (*афект // ефект, лоцман // боцман, тафта // тахта*), так і спільнокореневі (*економ // економіст, реальний // реалістичний, газовий // газований*). Звукова відмінність при такому розумінні паронімів можлива в сфері голосних і приголосних (*збідніти // збіднити, багатир // богатир, кіш // ківи, шторм // штурм*). Отже, в паронімічні ряди об'єднують споріднені слова і випадково співзвучні.

Лексичні пароніми існують у різних частинах мови, але, співвідносячись між собою в парах, належать до тієї самої частини мови, наприклад, *абонент // абонемент* – іменник, *авантюристичний // авантюрний* – прикметник, *формувати // формулювати* – дієслово, *ефективно // ефектно* – прислівник. Лексема залишається паронімічною, якщо поряд з нею не стоїть другий компонент її пари. Подібне явище спостерігається і при антонімії.

Розрізняють паронімію максимальну, абсолютну або істинну (повну) й неповну, часткову.

До істинної паронімії належать співзвучні слова, близькі за своєю семантикою, які мають однакову кореневу частину, наприклад, *дипломат // дипломант, диктат // диктант* і наголос на тому ж самому складі: *кардинальний // кардинальський*; належать до тієї самої частини мови: *генеральний // генеральський*; мають спільні граматичні категорії: *активація // активізація, індивідуалізм // індивідуальність*; виду: *форсити // форсувати*; числа: *реалії // регалії, факт // фактор*.

Повні (абсолютні) пароніми здатні повністю розмежовуватись у значенні, наприклад, *рекордист // рекордсмен*. *Рекордист* – 1) той, хто досягає найвищих результатів (пілот, шахтар); 2) свійська тварина, яка має якісь найкращі показники (кінь, корова). *Рекордсмен* – спортсмен, який установив рекорд чи досяг найвищих результатів з того чи іншого виду спорту (з легкої атлетики, гімнастики, стрибків тощо).

Однак у паронімічні відношення можуть вступати також близькозвучні слова (найчастіше спільнокореневі), у яких процес розмежування за значенням повністю не завершився: в окремих значеннях вони розмежовуються, в інших – зближуються, вступаючи навіть у синонімічні зв'язки. Це – неповні пароніми. При ширшому розумінні паронімів визнається, що це слова різні за значенням, при вужчому – робиться застереження, що пароніми мають бути певним чином пов'язані за змістом. Наприклад, *міфічні істоти* і *міфологічні істоти, міфічний герой* і *міфологічний герой* можуть уживатися як синоніми і як слова, що мають різне значення. У значенні "властивий міфам як стародавнім народним оповіданням про походження Землі, Всесвіту, явищ природи, обожнених героїв" чи "властивий міфології як сукупності міфів" ці словосполучення взаємозамінні. Можна сказати *міфічний герой* і *міфологічний герой*, коли йдеться про окремий міф або міфологію в цілому. Але слово *міфічний* може мати також значення "вигаданий, надуманий, фантастичний, ненауковий". У такому значенні уживаються словосполучення тільки з цим прикметником: *міфічна країна, міфічна сума, міфічні плани, міфічна істота*. Якщо йдеться про міфологію як науку про міфи, то з прикметником *міфологічний* уживаються слова: *міфологічний сюжет, міфологічний світогляд, міфологічне джерело: І поряд з іменем міфічного боготорця [Прометей] з'являється у Лесі України ім'я конкретного, історичного вождя повсталих рабів – ім'я Спартака* (М.Рильський).

Іноді до паронімів зараховують тільки спільнокореневі слова. Але спільнокореневі слова перебувають у складній взаємодії зі значенням того слова, від якого вони утворились. Деякі дослідники визнають можливість існування паронімічних рядів, інші, наприклад О.В.Вишнякова, віддають перевагу лише паронімічній парі. Якщо значеннева структура паронімів пов'язується за законами логіки – а це виявляється передусім на рівні синтаксичних сполучень – пароніми стають важливим засобом уточнення інформації. Наприклад, прикметник *дипломний* з паронімічної пари *дипломний // дипломований* вживається у значенні "який виконується для одержання документа про вищу або середню спеціальну освіту" і утворює типові сполучення: *дипломний проект, дипломна робота, дипломне завдання*. Паронім *дипломований* має значення "який має документ про вищу або середню спеціальну освіту" і утворює сполучення: *дипломований спеціаліст, дипломований інженер, дипломований лікар, вчитель*, де слова-прикметники пов'язані через вихідну основу – *диплом*.

У багатьох дослідженнях не звертається увага на характер префіксів, наявних в паронімічній парі, в інших наголошується на тому, що префікси мусять бути тільки близькозвучними. Дискутується питання щодо ролі наголосу в паронімах. Розбіжності в погляді на роль наголосу зумовлюються тим, який тип мовлення мають автори на увазі: усне мовлення чи писемне. Хто орієнтується на перше, визнає роль наголосу, ті ж, що орієнтується на писані тексти, вважають, що наголошуванням в оцінці паронімів можна знехтувати.

Визначаючи існування близькозвучних слів, дослідники справедливо вважають, що на рівні мовлення часто виникає проблема правильності їх уживання. І це, мабуть, один з тих небагатьох моментів, що є спільним для всіх дослідників, які цікавляться питаннями паронімії.

Потреба досліджень паронімії пояснюється тим, що мовці часто отожднюють змістові значення паронімічних лексем, не можуть зробити правильний вибір потрібного пароніма зі словесної пари, отже не розрізняють їх. Отожднення значень слів-паронімів лексичної пари пояснюється тим, що обидва слова мають

часткову схожість у структурному й звуковому вираженні, побудовану на спільності їхньої кореневої морфеми. При недостатній увазі до максимальної паронімії деякі пари фактично стають об'єктами постійних мовних помилок у результаті мовної інтерференції.

У світлі досліджуваного матеріалу виникає питання про причини семантичної інтерференції, зокрема запозичених слів. Таких причин кілька.

На перше місце необхідно поставити наявність спільного семантичного множника, що зумовлене мотивацією однією твірною основою: *класичний // класний // класовий* – твірна основа *клас*.

Інтерференція зумовлюється наявністю спільних семантичних ознак, закладених у твірній основі (наприклад, у словах *титульний // титулований*).

Пароніми можуть мотивуватися одним значенням мотивуючої основи, наприклад, *кабінетний // кабінетський* від *кабінет*, а можуть різними значеннями (наприклад, *кардинальний // кардинальський* від *кардинал*; *фігуральний // фігурний* від різних значень слова зі спільним коренем *фігур*).

На інтерференцію однокореневих паронімів впливає нерозрізнення носіями мови-реципієнта іншомовних префіксів, як у словах *опозиція // диспозиція, ремарка // контрамарка*.

Не завжди правильно встановлюється місце слова в слово-твірному ланцюжку, визначення твірної основи. Наприклад, слово *натуральний* утворене безпосередньо від *натура*, а *натуралістичний* – від похідного другого ступеня *натуралізм*.

Визначення твірної основи ускладнюється при інтродукції лексичних особливостей, властивих мові-джерелу, у мову-реципієнт, наприклад: *цивілізований // цивільний, фамільний // фамільярний, штормовий // штурмовий, цензура // цензура*.

Найважливішою причиною семантичної інтерференції є розходження у змістовій структурі і, головне, в обсязі значень слів. Неповний збіг обсягу лексичних значень слів в українській та інших мовах приводить до виникнення помилок. Найбільш сприйнятливими до інтерференції, як вважають дослідники, є пароніми, в яких розмита (у мові-джерелі) межа валентності. Так, наприклад, нерідко парі лексичних паронімів української мови відповідає лише одне слово в іншій мові: *класний // класовий: klassen; кардинальний // кардинальський: cardinal* – у німецькій мові; *зламати // зломити: to break, формувати // формулювати: to form, факт // фактор: the fact* – в англійській мові; *політик // політикан: le politicien, туристичний // туристський: touristique* – у французькій мові і т. ін.

Часто об'єктами помилок стають пароніми-інтернаціоналізми, які мають спільний корінь в обох мовах, наприклад: *формалістичний // формальний, фігуральний // фігурний, хронікальний // хронологічний, расистський // расовий, тактичний // тактовний*.

Причиною інтерференції може бути звукова схожість назв, коли "слово, будучи носієм думки, викликає звукове зближення, що вводить в оману" [101:439].

Наприклад, при схожості фонетичної оболонки слів і частковому збігу морфемного складу компонентів лексичної пари "звукова близькість слів і морфем часто переборює різницю або відштовхування значень", наприклад, *класичний // класний // класовий, кампанія // компанія, контакт // контракт, кон'єнктура // кон'юнктура, континент // контингент, сервіз // сервіс, скальпель // скарпель, штапель // штабель*.

Один із факторів, що посилюють інтерференцію, є збіг наголосу в обох словах паронімічної пари, наприклад, *економіка // економія, етикет // етикетка, мелодія // мелодика, поезія // поетика, тест // текст, фабрикат // фабрикант*.

Природа явища паронімії до певної міри психолінгвістична: той, хто користується паронімами, не завжди контролює себе і результат того, що вимовляє. При цьому в тому самому слові виникають два принципово нових значення: *адрес – адреса, атлас – атлас, квартал – квартал*. Серед паронімів таке розмежування не спостерігається. Оскільки наголос падає на 1-й, 2-й або 3-й склад, психолінгвістична відсутність контролю за тим, що вимовляється, призводить до ненавмисного змішування лексичних компонентів паронімічної пари.

У паронімах *гуманізм // гуманність, демонстрація // демонстрування, дипломат // дипломант, культурний // культурницький* виявляється неповне і нечітке уявлення про валентність або лексичну сполучуваність того або іншого компонента цієї паронімічної пари.

Гуманізм – 1. Ідейна течія епохи Відродження, яка ставила своєю метою визволення людини від церковного гніту, утвердження моральних прав людини на земне щастя, вільний вияв бажань і прагнень:

Гуманізм Сковороди *перегукувався з гуманізмом італійського Відродження* (З українських періодичних видань).

Вживається у сполученнях зі словами: *англійський, іспанський; епохи Відродження; особливості, риси, своєрідність*.

2. Світогляд, перейнятий любов'ю до людини, піклуванням про її благо, повагою до її гідності:

Ми несемо на своєму прапорі те, що давно вже втратила буржуазія, – гуманізм... (О.Довженко).

Це слово вживається у сполученнях зі словами *демократичний, класовий, войовничий, глибокий; людей, ладу; принципи; відстоювати, захищати; боротися, вмерти*.

Гуманність – людяність:

Уявляю собі, серед страшного бойовища власною рукою підняти прапор гуманності, відчути, що ціною одного свого життя даруєш життя сотням тисяч дітей, матерів... (О.Гончар).

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

Отже, паронімія є позасистемним явищем і протиставляється усім структурним семантичним явищам – синонімії, антонімії, полісемії, омонімії. Виявлення основних типів паронімії, причин семантичної інтерференції паронімів створює теоретичну основу для розробки науково обґрунтованих методів і прийомів подолання інтерферентних порушень у мовленні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вишнякова О. В. Паронимы современного русского языка / О. В. Вишнякова. – М. : Русск. язык, 1987. – 281 с.
2. Гринчишин Д.Г., Сербенська О.А. Словник паронімів української мови / Д.Г Гринчишин, О.А. Сербенська. – К.: Рад. школа, 1986. – 221 с.

Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Рада молодих учених університету

**ВІТЧИЗНЯНА НАУКА НА ЗЛАМІ ЕПОХ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Матеріали

**XX Всеукраїнської науково-практичної
інтернет-конференції**

30-31 січня 2016 р.

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

**Переяслав-Хмельницький
2016**

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Рада молодих учених університету

Матеріали

XX Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції
«Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»
30-31 січня 2016 року

Збірник наукових праць

Переяслав-Хмельницький – 2016

УДК 001(477)«19/20»
ББК 72(4 Укр)63
В 54

Матеріали XX Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»: Зб. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький, 2016. – Вип. 20. – 163 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Коцур В.П. – доктор історичних наук, професор, академік НАПН України, ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Рик С.М. – кандидат філософських наук, доцент, проректор з наукової роботи ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Скляренко О.Б. – кандидат філологічних наук, доцент

Коцур В.В. – кандидат політичних наук, голова Ради молодих учених університету

Кикоть С.М. – кандидат історичних наук, заступник голови Ради молодих учених університету

Гайдаєнко І.В. – керівник центру усної історії, секретар Ради молодих учених університету

©Рада молодих учених університету
©ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»